

Vzgojni zavodi v LR Sloveniji in vzgojni pobiljševalni dom v Radečah

Vinko Skalar

Uvod:

Ob pomembnih spremembah v našem ekonomskem in družbenem razvoju se je v zadnjem času mimo mnogih drugih problemov večkrat zastavilo vprašanje o pomenu obstoja in perspektivi naših vzgojnih zavodov, med katere štejemo kljub specifični problematiki tudi vzgojni pobiljševalni dom v Radečah. Razne raziskave v zadnjih letih kot tudi izkušnje mnogih posameznikov pričajo po eni strani o uspehih in družbenem pomenu teh institucij, že dalj časa pa nas mnogi tudi opozarjajo na pomanjkljivosti in napake, ki bi se morale nujno odpraviti, da bi od teh institucij še lahko pričakovali uspeh in pozitivno družbeno vlogo. Prizadevanja po svetu nam kažejo, da to ni naš specifičen problem, ampak se zastavlja enako ali pa še bolj kritično v mnogih razvitejših deželah, kar so pokazali različni mednarodni kongresi in sestanki, ki so bili namenjeni tej problematiki.

V naši republiki in, kot nam je znano, tudi v drugih republikah se je začel postavljati problem neprilagojene mladine šele po letu 1950. Pomembnejše raziskave v Sloveniji pa se pojavljajo na tem področju le nekaj let nazaj. Na tem mestu bi omenili zlasti prizadevanja Komisije za psihološka raziskovanja pri DSNZ LRS, ki je izvedla več raziskav in študij o delinkventni mladini v vzgojnem pobiljševalnem zavodu v Radečah, dalje študije, raziskave in prispevke Inštituta za kriminologijo pri pravni fakulteti univerze v Ljubljani, sekcije vzgojiteljev neprilagojene mladine pri Društvu defektologov LRS, Šole za socialne delavce in še nekaterih posameznikov. Iz vseh teh del je v precejšnji meri razvidna naša specifična problematika na področju mladinske delinkvence, neprilagojenosti mladoletnikov v širšem smislu in vzporedna

problematika. V njih zasledimo tudi razna opozorila na napake, ki bi jih bilo treba odpraviti, kot tudi napotke za nadaljnje delo in perspektivo teh institucij.

Kljub mnogim poskusom, pokazati pot nadaljnjemu delu na tem področju, pa do nedavnega nismo zasledili kakšnega širšega koncepta, ki bi upošteval celotno problematiko v Sloveniji, ki bi vključeval tudi družbeno vlogo vzgojnih zavodov in njihov pomen v našem celotnem prizadevanju za zgraditev socializma, ki bi pokazal hkrati tudi perspektivno ekonomsko upravičenost investiranja in dotacij za te zavode. Dejali smo: »do nedavnega«, ker je ravno v zadnjem času sekcija vzgojiteljev neprilagojene mladine pri Društvu defektologov LRS izdelala širok koncept, v katerem je zajeta celotna problematika družbeno neprilagojene mladine v naši praksi in v zvezi s tem tudi problem naših vzgojnih zavodov. Prepričani smo, da se bodo začeli ob tem načrtneje reševati kadrovske problemi, investiranje in dotiranje za zavode, da naša vzgajališča ne bodo več trn v peti socialni in prosvetni službi, ampak bodo organski del naše preventivne politike, naše socialne in prosvetne službe.

Trenutno opažamo še vedno namesto vse večjega prizadevanja, odpravljanja napak, specificiranja in ustanavljanja novih zavodov, ki bi uspešneje obvladovali vso pestro problematiko v Sloveniji, težnjo, zavode odpravljati, v njih skrčiti kader, zavode iz pristojnosti republiških in okrajnih upravnih organov in proračunov prenesti na občine itd. Nedvomno so vse to posledice premajhnega prizadevanja, premajhnih vidnejših uspehov v razmerju do velikih izdatkov, četudi menimo, da je to velik korak nazaj, ki bi imel velike negativne posledice, kolikor bi vztrajali daljši čas na tem stališču. Oddaljili bi se od

osnovnega problema, če bi se nadrobneje spuščali v vse te stvari, ki pa so zelo pomembne danes, ko se sprašujemo, ali naj vzgojni popoljševalni dom v Radečah ostane v okviru resora za notranje zadeve ali pa naj dom prevzame Svet za šolstvo LRS. Ko bomo skušali podati svoje mnenje, bomo upoštevali vso nakazano problematiko, ker menimo, da naj bo takšen ukrep logična posledica dosedanjega razvoja, predvsem pa nadaljevanje vsega tistega, kar se je pokazalo kot pozitivno. Dalje bomo skušali upoštevati vlogo vzgojnega popoljševalnega doma v okviru potreb in reševanja problema neprilagojene mladine v vsej Sloveniji, upoštevali pa bomo tudi perspektive, ki bi jih imel dom v okviru enega ali drugega resora, predvsem glede na kadrovske možnosti, možnosti uspešnejše prevzgoje, skupinskega dela, terapije itd. Da bomo lahko upoštevali vse momente in prikazali problematiko čimbolj plastično, bomo v prvem poglavju obdelali vprašanje vzgojnih zavodov v širšem smislu, v drugem poglavju bomo prikazali vzgojni popoljševalni dom v Radečah skozi njegov razvoj do danes, v tretjem poglavju pa bomo podali zaključke in mnenje glede na celoten okvir, ki bo razviden iz prvih dveh poglavij.

I. Vzgojni zavodi v LR Sloveniji

Ni dvoma, da pomeni urejeno družinsko okolje nujen pogoj za normalen razvoj posameznika. Otrok mora imeti ljubeče starše, mora imeti v družini moralno in fizično oporo, mora imeti pozitivne vzore, s katerimi se enači in ob katerih raste njegov odnos do okolja, do moralnih vrednot, ki jih postavlja družba, ob katerih raste kot osebnost, itd. Ta hipoteza je danes vsestransko dokazana in jo zastopa večina avtorjev. Iz prakse z mladoletnimi delinkventi ugotavljamo, da izhajajo večinoma iz neurejenega družinskega okolja. Prav do enakih rezultatov prihajamo ob primerih nevrotičnih ali tudi drugače motenih in motečih otrok, mladoletnikov in tudi odraslih. S tem seveda ne trdimo, da nosi vsako neurejeno družinsko okolje nujno s seboj negativne posledice, ker vemo, da se velika večina ljudi le družbeno prilagodi kljub morebitnim neugodnim činiteljem v svoji družini. Z gotovostjo lahko trdimo le, da zasledimo pri motenih v večini primerov neugodne momente v družini, medtem ko pri urejenih osebnostih to mnogo redkeje najdemo.

Ob ugotovitvah, da je družinsko okolje tako pomemben činitelj pri oblikovanju osebnosti, bi morali nujno zastaviti vprašanje, kako vpliva zavod, ki naj bi vsaj po naših predstavah nadomestil družino. Kakorkoli ti

dve situaciji primerjamo, moramo ugotoviti, da nam družine zavod ne more nadomestiti.

V tujini (v Avstriji in na Danskem) smo imeli priložnost videti zavode za otroke in mladoletnike, ki so jih skušali čimbolj približati družinski situaciji. Tako je v teh zavodih izvedeno načelo malih skupin v med seboj ločenih paviljonih. Vzgojitelji so za te otroke strički ali tete oziroma celo očetje ali matere. Strokovna literatura opisuje celo vrsto podobnih poskusov in prizadevanj. Vendar poskusi po drugi strani kažejo, da niti najboljši zavod, ki se v največji meri približuje družinski situaciji, ne more nadomestiti družine, da kažejo zavodski otroci vedno neke posebnosti, ki jih pozneje motijo pri prilagajanju in vraščanju v okolje.

V naših razmerah bi težko našli zavod, ki bi ga lahko primerjali s takšno zavodsko situacijo. Pri nas se večinoma borimo z materialnimi problemi, imamo neprimerne prostore, nezadostno kvalificiran kader, težave s prevzgojnimi koncepti in programi, da ne govorimo o potrebah po terapiji, sistematičnem vodenju posameznih primerov, večjih možnostih strokovne kvalifikacije za mladoletnike itd.

Prej smo dejali, da celo idealnega zavoda ne moremo istovetiti z družinsko situacijo, ker ne more dajati otroku tistega, kar je nujno potrebno za rast njegove osebnosti. Nedvomno imajo manj urejeni zavodi še negativnejše učinke na otroke in mladoletnike.

V Prehodnem mladinskem domu na Kodeljevem v Ljubljani smo imeli priložnost opazovati vrsto tako imenovanih domskih otrok, to se pravi otrok, ki so več let živeli po različnih domovih. Vsi ti primeri so si bili močno podobni po nekaterih tipičnih potezah, ki jih včasih imenujemo tudi »znaki hospitalizma«.

Večina domskih otrok kaže namreč motnje v čustvenem življenju, ki se kažejo v čustveni labilnosti, otopenju čustvene vzdražljivosti in splošni zoženosti čustvenega življenja. Vzporedno opažamo zoženost tudi v interesni strukturi. Dalje najdemo v njihovi osebnostni strukturi zelo pogosto splošno zavrtost in zavrto agresivnost, anksioznost (plašnost) in po drugi strani močne izpade manifestne agresivnosti, ki je obrnjena zlasti proti šibkejšim. Zelo pogosto so ti otroci kljubovalni in negativistični. V mnogih primerih smo našli pri njih nevrotične simptome konverzivno histeričnega značaja in težave nevrovegetativne distonije. Kot posebno zanimiv pojav bi omenili izrazito težnjo po privatni lastnini, ki se izraža v zbiranju predmetov brez vrednosti. Mnogi med njimi so tudi težili po svojem lastnem kotičku.

Neke motnje smo opazali pri teh otrocih tudi v njihovi značajski izgradnji. Mnogo je pri njih opaziti egocentričnosti, dvojnosti v morali in neiskrenosti.

Motnje v socialnem stiku so skoraj redne.

S temi dejstvi, ki smo jih zasledili v svoji praksi, še daleč nismo izčrpali vse problematike domskih otrok. Vsekakor bi bil problem vreden sistematične obdelave. Tu omenjamo, da je J. Železnik v referatu »Mladina iz vzgojnih domov«¹ opisal podobne pojave, ki jih je zasledil v svoji praksi v vzgojnem poboljševalnem domu v Radečah pri tipičnih domskih otrocih.

Ko razpravljamo o vseh teh pojavih pri domskih otrocih, se lahko vprašamo: »Kaj lahko pričakujemo od otrok in madoletnikov, ki so na opisan način osebnostno odklonjeni?«

Le malo verjetno je, da se bodo takšni otroci in mladoletniki povsem normalno vživeli v okolje, ko bodo zapustili zavod, čeprav vemo, da je tudi takšnih primerov mnogo. Vendar je mnogo bolj verjetno, da bodo ti mladoletniki pozneje v življenju na različne načine moteči ali moteni. Tu mislimo na razne oblike slabše prilagoditve, spopadov z okoljem, delinkvence in po drugi strani raznih nevrotičnih motenj in subjektivnih občutij deficita.

V Radečah, ki so med vzgojnimi zavodi po težavnosti na zadnjem mestu, imamo stalno okoli 20 % mladoletnikov, ki so že bili po raznih domovih in so se končno znašli v radeškem domu ter pozneje v mnogih primerih že v mladoletniškem zaporu. Še večje število se jih pojavlja pred sodišči, ki so bili po prejšnjih predpisih pogojno obsojeni, poslani neposredno v mladoletniški zapor ali pa je bil nad njimi izrečen kak drug ukrep. Število domskih otrok pred sodišči vsekakor ni majhno.

Če ocenjujemo vzgojne zavode s tega stališča, se nam kažejo v zelo neugodni luči. Ob vsem tem se sprašujemo, kje so vzroki za tako stanje in pa zakaj sploh ustanavljamo zavode, če z njimi ne dosegamo pravega uspeha oziroma če je uspeh celo negativen. Na obe vprašanji bomo poskusili na kratko odgovoriti.

Na prvo vprašanje ne moremo povsem objektivno odgovoriti, ker le površno poznamo večino naših zavodov. Stanje v njih smo skušali večidel ugotoviti na podlagi razgovorov z vzgojitelji in poznavalci, medtem ko poznamo nekatere zavode tudi pobleže.

¹ Življenjske razmere delinkventne mladine — Publikacija št. 4 Inštituta za kriminologijo pri pravni fakulteti univerze v Ljubljani, Ljubljana 1960.

Kljub skromnim podatkom, ki jih imamo na uporabo, se nam kažejo nekateri problemi, ki bi jih lahko posplošili za večino zavodov.

Vsi naši zavodi so razmeroma mlade ustanove, ki so nastale iz perečih potreb kmalu v povojnem času. Od ustanovitve pa do danes je zelo kratka doba, v kateri se še niso izoblikovali njihova vloga v družbi in njihovi lastni vzgojni koncepti, ni se še rešil problem kadra, zavodi se še niso dovolj afirmirali in opravičili svojega obstoja. V večini primerov opažamo predvsem začetne materialne težave. Prostorji skoraj povsod slabo služijo svojemu namenu.

Nekoliko n drobneje bi si ogledali problem kadra. V začetni fazi so si zavodi pomagali z učitelji, ki so čutili veselje do tega dela, pogosto pa tudi z nestrokovnjaki, ki so si v določenem času pridobili nekaj prakse za delo z mladoletniki. Od teh ljudi nismo mogli pričakovati kakih posebnih uspehov, čeprav so se mnogi dobro vživeli in celo izkazali pri delu z neprilagojenimi mladoletniki.

Ne samo, da kader, kot smo omenili, ni bil kvalificiran za dokaj specializirano delo, marveč ga je še primanjkovalo, da bi izpolnil vsaj najnujnejša sistemizirana mesta. Danes so zavodi kadrovsko že precej na boljšem, vendar so težave še vedno hude, zlasti glede kvalificiranega kadra. Vzroke lahko iščemo v premajhni stimulaciji za to vrsto posla (premajhni dohodki, oddaljenost zavodov od mest, neugodni pogoji za napredovanje in strokovno rast, premalo razumevanja odgovornih organov, premajhna popularizacija problematike itd.). Na višji pedagoški šoli (VPS) v Ljubljani v ortopedagoškem oddelku danes že posredujejo predavanja s področja problematike družbeno neprilagojene mladine, vendar tega kadra po navadi ne usmerjajo v vzgojne domove, sedanjemu kadru v zavodih pa nudimo veliko premalo, da bi bil kos zapletenim problemom, ki jih mora dnevno reševati.

Pogrešamo tudi več domače literature s tovrstno problematiko, več povezave med posameznimi zavodi in kot smo že prej nakazali, smo pogrešali enotnega koncepta za celotno reševanje problema neprilagojene mladine v Sloveniji.

Pedagog, ki bi se ukvarjal z neprilagojenim mladoletnikom, bi moral poznati psihološke osnove posameznih motenj, poznati bi moral tudi moderne pristope k moteni mladini, imeti bi moral na razpolago razne možnosti in mnogo pomoči in razumevanja od nadrejenih. Skupina, ki mu je zaupana, bi morala biti maloštevilna, da bi se lahko posvečal posameznikom in da bi lahko uve-

ljavljaj različne oblike tretmana. Menimo tudi, da bi morala biti v vsakem zavodu vzgojiteljem v pomoč vsaj socialni delavec in psiholog.

V naših razmerah zadnji čas zares opazamo, da težijo vzgojni zavodi za kvalitetnejšim kadrom, za psihološko izobrazbo, za poznanjem psihoterapevtskih metod itd. Tečaja o osnovah psihoterapije, ki ga je v šolskem letu 1960/61 vodil psiholog prof. Bregant in ki se je vršil v Prehodnem mladinskem domu na Kodeljevem, so se udeleževali predstavniki večine vzgojnih zavodov v Sloveniji, četudi je mnoge stalo to veliko naporov. Tudi iz nekaterih drugih prizadevanj je razvidno, da zavodi ali pa posamezniki iz teh zavodov težijo po izobrazbi, po sodelovanju in pomoči.

Kljub vsem znakom, ki kažejo, da se je začelo nekaj prebujati, pa problemi, ki smo jih nakazali (kader, prostori itd.) močno zavirajo razvoj, tako da je danes še vedno poglavitno vzgojiteljevo opravilo vzdrževanje discipline. S tem je vsaj na zunaj ustvarjen videz urejenosti, medtem ko je notranje, individualno pedagoško in psihološko delo močno zanemarjeno in v ozadju.

Nekateri zavodi imajo danes že nekaj mlajšega kadra, ki je prinesel s seboj nekaj naprednih idej, predvsem pa mnogo dobre volje. Kot smo lahko pričakovali, je prišlo med zastopniki klasičnih pedagoških metod in mlajšimi večkrat do sporov. Ta nasprotstva so se nekajkrat odrazila precej ostro in smo iz njih lahko sklepali, da so splošni koncepti v vzgojnih zavodih še na zelo majavih tleh in da niti eni niti drugi nimajo utrjenih in izdelanih konceptov, od katerih bi lahko pričakovali pozitivnih uspehov. Povsem jasno je, da dobra volja brez poglobljenega poznanja specifične problematike in pogojev za uspešno delo v zavodih ne zadostuje.

Da zavodi zaradi objektivnih in subjektivnih pogojev danes še niso sposobni dosledno izvajati smer, ki se je pokazala za pravilno, se je jasno pokazalo ob težnji, zavode glede na različno problematičnost otrok specificirati. Že nekaj let nazaj se je na primer težilo za tem, da bi bil Smlednik zavod za nevrotično motene, Planina zavod za defektne, Veržej zavod za socialno ogrožene itd. Vsekakor bi bilo delo s tem mnogo kvalitetnejše in uspešnejše, vendar se je to načelo kljub triažiranju zelo nedosledno izvajalo. Kriteriji za sprejem so še vedno zunanji in nepomembni, tako da imamo v enem zavodu navadno nevrotično motene, delinkvente, psihopate, oligofrene in relativno neokvarjene. Do neke mere se temu tudi v nadalje ne bomo mogli izogniti, vendar

smo mnenja, da bi se morala ta smer dosledneje izvajati, ker bi bili s tem zagotovljeni večji uspehi.

S temi izvajanji nikakor nismo izčrpali kompleksa problemov, da bi lahko odgovorili na vprašanje, zakaj naši zavodi razmeroma niso uspešni. Omejili smo se le na nekaj bistvenih momentov, na katere smo naleteli v naši praksi.

Sedaj bi morali odgovoriti še na drugo vprašanje, namreč, zakaj so zavodi sploh potrebni.

Kot smo že omenili, smo začeli ustanavljati vzgojne zavode kmalu po vojni zaradi tedanjih perečih potreb. Nedvomno so take ustanove v vsaki družbi potrebne, saj je cela vrsta otrok in mladostnikov brez staršev, treba jih je varovati, jim nuditi vzgojo, poklic, itd. Razen teh problemov ima družba na svojih ramah vrsto prizadetih otrok in mladostnikov, ki so kakorkoli defektni, moralno iztirjeni, huje nevrotično moteni in podobno, ki jim je prav tako treba pomagati, jih po možnosti ozdraviti ali resocializirati.

Obe vrsti (eni so ogroženi, drugi so moteni), za katere skrbi družba, bi morali po našem mnenju strogo ločiti.

Mladostnik ali otrok, ki je inteligentno povsem normalen in čustveno urejen, se na primer znajde v objektivno težkih okoliščinah. Pogosto oddamo takšnega otroka v zavod, v katerem prebije do svoje polnoletnosti. Dolga leta prispeva družba za takega otroka težke vsote denarja, ko pa otrok zapusti zavod, postane po navadi breme družbe na druge načine. Vprašamo se, ali je to smiselno.

Menimo, da bi morali za relativno urejene otroke in mladostnike intenzivneje iskati drugih možnosti pri sorodnikih in znancih prizadetih, skušati urediti njihove družine, kjer je to možno, predvsem pa dosledneje in bolj sistematično organizirati rejništvo. Z ekonomskega stališča so vse te oblike mnogo cenejše in tudi vzgojno uspešnejše.

Če bi si morali kljub temu še vedno pomagati z zavodi, bi bilo nujno, relativno urejene otroke oddvojiti od motečih in zanje ustanoviti posebne zavode. Majhne skupine, približane družinski situaciji, paviljonski sistem, dober kader — vse to so nujni pogoji, ki bi zajamčili uspehe.

V naših razmerah bi bilo mnogokrat potrebno silno malo, da bi lahko zadostili tem zahtevam. Včasih le nekoliko razumevanja in dobre volje vzgojiteljev, uprave in odgovornih organov, majhne premestitve gojencev in morda nekoliko več medsebojne povezave.

Razen socialno ogroženih otrok in mladostnikov, ki so potrebni predvsem varstva,

pa imamo precejšnje število huje osebnostno odklonjenih, nevrotično motenih in moralno iztirjenih, ki so subjektivno moteni ali moteči na zunaj. V vseh teh primerih bomo morali ostati pri zavodih.

Družba nam je te otroke in mladoletnike izročila bolne in neurejene; od nas pričakuje, da jih bomo ozdravili, da se bodo vrnili prilagojeni v družbo, kjer bodo zavzeli zopet svoje mesto. Da bomo v tej nalogi uspeli, bi bilo treba upoštevati mimo vsega, kar smo dejali za zavode relativno urejenih otrok, še vrsto drugih stvari. Predvsem bi moral biti vzgojni kader kvalificiran za tako delo. Pred kratkim smo imeli primer, da je vzgojitelj, ki je imel v skupini pretežno huje nevrotične motene otroke izjavil: »Nevrotikov nimam. Morda le dva in še o teh dveh sem prepričan, da simulirata.« Podobnih primerov bi lahko navedli še celo vrsto.

Ce bi hoteli nadrobno obdelati vse momente, ki bi lahko pripomogli k uspešni prevzgoji neprilagojenih mladoletnikov, bi to preseglo obseg naše razprave. Poudarili bi na tem mestu le še nekaj.

Vzgojni zavod ni ustanova, kjer zadržujemo otroke in mladoletnike določen čas, kjer mora po vsej sili vladati disciplina in kjer mora biti na zunaj videti, da so ti otroci vzgojeni in neproblematični. Zaradi takih predstav in ambicij posameznikov smo imeli priložnost videti vrsto nezdravih pojavov, od uporabe represivnih ukrepov nad vzgojitelji in gojenci do tožarjenja, beganja in zapuščanja delovnih mest.

Vzgojni zavod je kraj, kjer imamo motene otroke, kjer se moramo prizadevati za vsakega posameznika, da bo po končanem postopku in odpustu res prevzgojen, ozdravljen in sproščen hujših notranjih konfliktov.

Morda smo vso nakazano problematiko obdelali preveč enostransko, vendar smo hoteli povedati, da naši vzgojni zavodi in drugi domovi zaradi nekaterih subjektivnih faktorjev, zlasti pa zaradi zelo neugodnih objektivnih okoliščin, v družbi še ne zavzemajo tistega mesta, kot bi ga morali. Očitno so domovi in vzgojni zavodi v pestri dejavnosti prosvetne in socialne službe nekje v ozadju. Kolikor sedaj upoštevamo še težnjo, da se vzgojni zavodi in domovi iz republiških in okrajnih proračunov prenesejo na občinske, lahko v kratkem predvidevamo v vsakem pogledu še večji kvalitativni padec.

Vse te pogoje in okoliščine moramo upoštevati danes, ko se postavlja vprašanje vzgojnega poboljševalnega doma v Radečah, ker je zelo važno vedeti, ali bi bil tisti, ki bi dom prevzel, sposoben obvladati zelo težko problematiko tega doma.

II. Vzgojni poboljševalni dom v Radečah od ustanovitve do danes

Ko smo razpravljali o problematiki vzgojnih zavodov v Sloveniji, smo se namenoma nadrobneje dotaknili nekaterih vprašanj, ker bomo videli, da so se mnoge stvari prav podobno odvijale v vzgojnem poboljševalnem domu v Radečah. Ker poznamo širše stališče, nam bo mnogo lažje razumeti specifičnost konkretne problematike. Po drugi strani pa smo prepričani, da bo razumevanje vzrokov, spodbujalcev in napak ter iskanje novih poti v tem domu koristilo pri vpogledu v splošno problematiko vzgojnih zavodov, predvsem glede njihove nadaljnje perspektive. V večini naših zavodov smo namreč zadnje čase lahko videli zelo pomembne spremembe, vendar smo prepričani, da se to ni nikjer pokazalo tako ostro kot ravno v vzgojnem poboljševalnem domu v Radečah in da nikjer te spremembe niso rodile v tako kratkem času tako vidnih uspehov. Od ustanovitve pa do danes smo lahko zaznamovali več pomembnih prelomnic, v okviru katerih bomo skušali graditi naše razpravljanje. Tako bomo pogledali delo in življenje v omenjenem domu od ustanovitve do začetka leta 1958, potem od leta 1958 do jeseni 1960 in pa problem doma v zadnjem času ter njegovo perspektivo.

A) VPD Radeče od ustanovitve do spomladi 1958

VPD Radeče ima v razmerju do ostalih vzgojnih zavodov nedvomno specifično problematiko, saj je bil ta dom že od svojega začetka namenjen mladoletnikom, ki jim je sodišče izreklo vzgojni poboljševalni ukrep. Potrebo po takem domu je bilo v naši praksi čutiti že dalj časa, zamisel pa je bila realizirana 1. januarja 1952, ko je bil dom uradno odprt z odlokom tedanjega ministrstva za notranje zadeve LRS. Že konec leta 1952 je število sprejetih gojencev doseglo najvišjo zmogljivost — 120, ki je z malenkostnimi odstopi ostala vseskozi do danes.

Dom je bil ustanovljen za dekleta in fante; za fante so bili namenjeni prostori v gradu, za dekleta pa v približno 500 m oddaljeni stavbi, v tako imenovanem malem domu. Zmogljivost malega doma je bila znatno manjša od zmogljivosti velikega doma, saj je bilo za dekleta na razpolago le 30 postelj, medtem ko se je lahko v velikem domu razmestilo okoli 90 fantov.

Za to število mladoletnikov je imel dom v začetni fazi enega vzgojitelja, enega učitelja in štiri učiteljice. Ostala mesta v skupinah in na drugih sistemiziranih mestih so

morali prevzeti nekvalificirani uslužbenci. Stanje ni bilo ob koncu leta 1955 skoraj nič boljše. Bilo je še vedno le pet kvalificiranih uslužbencev — učiteljev, medtem ko so bili na ostalih mestih uslužbenci brez kvalifikacije za delo z neprilagojenim mladolenikom. Tudi pozneje je ostajal ta problem vedno pereč. Dogajalo se je celo, da se je kader skrčil pod začetnim številom.

Poglavitni poudarek je dajala uprava že v začetku na obrtne delavnice, na usposabljanje delinkventov za poklic. Delo v delavnicah so vodili strokovno usposobljeni mojstri, ki so imeli svoj program neglede na ostalo vzgojno delo. Možnosti za poklicno usposabljanje so bile zelo velike, saj navaja letno poročilo iz leta 1956 kar 29 različnih poslov.

Poleg dela v obrtnih delavnicah so se gojenci izobraževali tudi v strokovni šoli. Tu so poučevali učitelji, ki so bili deloma vzgojiteji in deloma mojstri.

Predaleč bi nas zapeljalo, če bi hoteli nadrobno opisati posamezne dejavnosti in njihovo organizacijo. Lahko bi dejali le na splošno, da se je dom kmalu po ustanovitvi široko in vsestransko razmahnil, morda celo bolj, kot so to dopuščale konkretne možnosti.

Ob ustanovitvi so bili pogoji dela silno omejeni. Obe stavbi sta bili le delno adaptirani, medtem ko je bila vsa obsežna okolica z vsemi ostalimi objekti povsem neprimerna za delo z mladoleniki. Zelo omejenih možnosti se je uprava zavedala, zato je v začetni fazi posvečala vso pozornost gradnji objektov in urejanju okolice. Dela so bila obsežna in široko zasnovana in so zahtevala mnogo prizadevanja in naporov. Več let so mladoleniki in celoten kader uslužbencev posvečali mnogo časa tem delom, tako v rednem delovnem času kot v okviru raznih delovnih akcij.

V nekaj letih so bili uspehi očitni. Zgrajeno je bilo šolsko poslopje z obrtnimi delavnicami, dalje dva stanovanjska bloka za uslužbence in moderen plavalni bazen, napeljan je bil nov vodovod, obnovljeni so bili prostori v obeh domovih, zacvetela je ekonomija, urejena je bila vsa okolica s parkom, v velikem domu je bila odprta radijska oddajna postaja Kresniček, ki je nudila mladolenikom mnogo razvedrila, zgrajeni so bili športni objekti itd.

Mladoleniki in uslužbenci so tako s svojim delom prihranili težke milijone in hkrati ustvarili osnovne pogoje za notranje pedagoško delo.

Nekako vzporedno z zunanjimi deli pa je bilo opaziti tudi že zelo pestro notranjo dejavnost, o kateri smo lahko sklepali iz različnih znakov. Omenili smo že radijsko oddajno postajo, v okviru katere so gojenci

organizirali vesele večere, plošče po željah ob praznovanju posameznikov, imeli so opoldanske in večerne oddaje in podobno. Ob večjih praznikih so lahko gojenci pod nadzorstvom organizirali ples z zabavo. Zelo pogostne so bile razne športne prireditve v okviru TVD Partizan, pri katerih je sodelovalo precejšnje število gojencev. Večkrat so gojenci tekmovali tudi z drugimi društvi izven doma. Zelo zgodaj je uprava uvedla tedenske kino predstave v domski dvorani, opremila z instrumenti celoten tamburaški orkester, odprla knjižnico za mladolenike, organizirala razne politehnične skupine itd.

V letu 1955 so v domu prvič izrazili željo po sodelovanju s psihologom. Temu se je odzval psiholog Borut Šali, ki je na podlagi nekaterih skupinskih in individualnih raziskav izdelal elaborat, v katerem so bile načrtane široke smernice in napotki za nadaljnje psihološko delo. Jeseni istega leta je upostavil reden tedenski kontakt z domom Stane Saksida; začel je pripravljati široko raziskavo, ki jo je naslednje leto izvedla Komisija za psihološka raziskovanja pri DSNZ.²

Vsekakor moramo poudariti, da sta celotno osebje in uprava kazala mnogo razumevanja za vsa prizadevanja; pripravljeni so bili tudi upoštevati nekatere napotke, ki so bili rezultat raziskav, stalno so izražali potrebo po sodelovanju s psihologom in psihiatrom, kar se je po možnosti vedno upoštevalo.

Kot primer reševanja notranje problematike moramo navesti tudi ustanovitev Komisije za poklicno usmerjanje, ki se je občasno ob posameznih primerih sestajala in reševala probleme usmerjanja novincev. V komisijo je bil pritegnjen tudi psiholog, ki je vedno podal svoje mnenje o interesni strukturi, o sposobnostih in o osebnosti posameznika. Komisija se je izkazala kot zelo potrebna in uspešna, čeprav nismo imeli izdelane analize posameznih delovnih mest.

Navedli bi lahko še nekatere konkretne primere o tem, da sta imela celoten vzgojni kolektiv in uprava doma mnogo razumevanja za notranje vzgojno delo, da je bilo to delo vsestransko in pestro, da je zajemal kolektiv gojence v celoti, da so se upoštevali celo najnovejši znanstveni dosežki in da so imeli gojenci na uporabo dovolj dejavnosti, v katerih so lahko v sublimirani obliki sproščali napetost in energijo.

Vendar smo morali ugotavljati tudi, da temu ni bilo v celoti tako. V domu je bilo zaslediti vrsto nepravilnosti v medsebojnih odnosih in v vzgojnih prijemih, vsa pestra dejavnost, o kateri smo govorili, ni bila po-

² Kriminalistična služba, leto 1957, št. 2

globljena in ni imela tistih učinkov, ki bi jih lahko pričakovali. Poglejmo si nekaj stvari, da bomo razumeli, v čem je bilo nesorazmerje med zunanjim in notranjim delom.

Glede problema nagrajevanja in kaznovanja moramo reči, da vzgojitelji in drugi uslužbenci niso obvladali niti v osnovi teh dveh osnovnih vzgojnih načel. Večinoma so uporabljali zgolj kazni, medtem ko so se nagrajevanja posluževali zelo redko in še tedaj nepravilno.

Register kazni je bil zelo majhen. Skoraj v vseh primerih so se posluževali prepovedi raznih zakonitih ugodnosti, striženja las in vključevanja v disciplinsko skupino. Te kazni so uporabljali za gojence, ki so pobegnili ali prekršili domska pravila, in celo za tiste, ki so po naključju zagrešili kakšen manjši prestopok. Pri kaznovanju niso presojali subjektivne udeležnosti posameznika v prestopku niti vrste in težine prestopka, tako da kazni ni mogla imeti vzgojnega učinka, ampak je zgolj zaostrovala odnose med gojenci in vzgojitelji.

V zvezi s kaznovanjem in pritiski na gojence moramo omeniti zборе, ki so bili trikrat dnevno, uniformiranje gojencev, uporabljanje sirene, ki se je oglasila vedno, kadar je kdo pobegnil, itd. Vzdušje v zavodu je bilo močno podobno kasarniškem, bilo je napeto in neprijetno. V ozadju tega je bila težnja, obvladati situacijo, ki se je večkrat pokazala kot zelo pereča in težavna.

Iz istih motivov so nastajali razni nezdruvi pojavi, kot na primer tožarjenje, podkupovanje, popuščanje nekaterim gojencem, ki jim vzgojitelji niso bili kos in dr.

Premalo so vzgojitelji gradili na zavesti posameznikov, premalo je bilo sproščenosti. Med vzgojitelji in gojenci so se ustvarjala prevelika nasprotja.

Omeniti moramo tudi, da so vzgojne skupine formalno obstajale, vendar niso funkcionirale in njihov obstoj v vzgojne namene ni koristil.

V domu je bila uvedena koedukacija, vendar ob obstoječih pogojih ni bilo mogoče iz situacije izveliči pozitivnih vzgojnih koristi, ampak je skupno življenje fantov in deklet večkrat le zaostrovalo napetosti in probleme.

Kajenje v domu je bilo prepovedano. Nekateri vzgojitelji so že vsak poskus kajenja ostro kaznovali, medtem ko so bili drugi brezbržni, nekateri pa so v namenu, približati se gojencem, celo ponudili kako cigareto. Podobnih nedoslednosti je bilo opaziti še celo vrsto. **V zavodu praktično ni bilo poglobljenega individualnega pedagoškega dela.** Poglavitno delo vzgojnega kadra

je bilo v vzdrževanju discipline, vsakdo si je štel za velik uspeh, če mu je to uspelo.

Iz vsega navedenega je jasno, da so bili medsebojni odnosi večkrat tudi negativni. Zares približati se gojencem, je pomenilo neverjetno težavo. Med vzgojiteljem in gojenci je zijal namreč velik prepad, kar je prišlo do izraza ob najrazličnejših priložnostih. Kakor hitro je prišel v dom novinec, ga je kolektiv potegnil za seboj, preden je sploh prišel v pravi stik z vzgojiteljem. V takšnih razmerah so bili prav gotovo vsi vzgojiteljevi napotki novincem zaman, brez pravega učinka. Kadar se je kolektivu kakšen gojenec zameril, so z njim obračunali in le redko je vzgojitelju uspelo posredovati. Prav tako je bil vzgojitelj brez moči, če si je starejši gojenec dovolil, da mu je novinec pospravljaj posteljo, čistil čevlje, zlikal srajco in podobno.

Lahko bi rekli, da sta obstajala v zavodu dva svetova; vsak zase je imel svoja pravila, svojo etiko in svoje cilje, čeprav so bili eni gojenci, drugi pa njihovi vzgojitelji. Edino avtoriteto je predstavljal upravnik, ki so ga gojenci spoštovali in je imel nanje tudi močan vpliv.

Kot poseben problem moramo omeniti odnose mojstrov do gojencev. Mojstrom so pomenili gojenci zgolj delovno silo in se niso ozirali na to, da so nekateri bolj drugi pa manj moteni, da zmorejo eni manj drugi več. Zlasti se je to pokazalo, ko so prešle obrtne delavnice na samostojno financiranje. Tedaj so se zaostрила nasprotja tudi med mojstri in vzgojitelji.

Vsekakor odnosi v domu, kot smo že omenili, v mnogočem niso bili pozitivni. Nihče ni upošteval modernih načel vodenja skupine in skupinske dinamike, četudi so to stvari, ki jih danes v takšnem domu ne moremo pogrešati.

Vzroke za vse to lahko iščemo v kadru in v celotni kadrovski politiki, deloma tudi v vodstvu, predvsem pa v posebni razvojni (prehodni) fazi, v kateri je bila tedaj večina domov. Menimo, da cele vrste problemov ni bilo mogoče drugače reševati, ker so bile objektivne možnosti takšne, da mnogih vprašanj kljub večjemu internemu prizadevanju ne bi mogli uspešneje rešiti.

Glede kadra smo že večkrat poudarili, da ga je bilo vsekakor premalo, da je bilo več vzgojiteljev povsem ne kvalificiranih in da tudi učitelji niso bili usposobljeni za delo z neprilagojenimi mladoletniki, zlasti ne s takimi, ki so bili huje osebnostno moteni. Kader, ki je bil na uporabo, torej pestre problematike ni mogel obvladati.

Razen tega moramo omeniti, da je bil ta maloštevilni kader, ki je le težko zmagoval

problematiko, mnogo preveč zaposlen. Vzgojitelji so se skupaj z gojenci udeleževali raznih delovnih akcij, poučevali so v šoli, bili so vodje raznih politehničnih dejavnosti, prireditve in tekmovanja, biti so morali vedno na mestu, če se je zgodilo kaj posebnega, opravljati so morali dežurstvo med tednom in ob nedeljal itd. Mnogi so tožili, da že celo leto niso videli kino predstave, da ne govorimo o gledališču ali koncertu. Lahko rečemo, da so bili na nogah skoraj dan in noč. Večina je izgubila kakršnekoli pedagoške ideale, postajali so skeptični, nervozni in neuravnovešeni. Pri takih osebnostih res nismo mogli pričakovati zanimanja za probleme posameznikov in je razumljivo, da so napetosti sproščali nad gojenci v obliki agresije, da so dosledno zahtevali vojaško disciplino in uvajali represalije za vsak prestop.

Ob vseh teh naporih pa so bili uslužbenci denarno slabo stimulirani in tudi sicer niso dobili dovolj priznanja.

Vzgojitelji, ki so bili kvalificirani učitelji, po navadi niso dolgo vzdržali. Mnogi so zapuščali zavod, saj so imeli drugje boljše objektivne pogoje. Prihajali so sicer drugi, a dotok je bil zelo slab, tako da so morali vedno nekvalificirani vzgojitelji izpolnjevati prazna mesta.

Glede vodstva moramo reči, da je bilo močno centralistično organizirano, da vzgojitelji niso imeli pri svojih skupinah prave veljave, ker so se vse važnejše zadeve reševale centralno in ne v vzgojnih skupinah. Vzgojitelji in uslužbenci so imeli tudi premalo pravice do soodločanja in izkušnje posameznikov so se premalo upoštevale pri načrtovanju bodočega dela.

Če upoštevamo vse navedeno, je jasno, da so bile vse pestre dejavnosti le bolj površne. Vzgojitelji se niso mogli polno uveljaviti in mnogokrat se je zgodilo, da je bil govor o kaki dejavnosti, ki je v resnici sploh ni bilo, ali pa se je kakšna skupina sestala le enkrat ali dvakrat na leto.

V ospredju so bila, kot smo že omenili, zunanja dela, pri katerih so se gojenci mnogo angažirali. Tudi če so se lahko zvečer zbrali h kakemu krožku ali tekmovanju, se ni nikomur več dosti ljubilo, ker so bili od celodnevne dela utrujeni ali so se morali učiti za šolo ali pa so raje posvetili čas samim sebi.

Ko gledamo danes nazaj in ocenjujemo to prvo obdobje, moramo reči, da je bilo tedaj mnogo storjenega, da so bili postavljeni temelji za pravo pedagoško delo. Nedvomno so bila vsa prizadevanja silno pomembna in koristna in dom danes ne bi bil na takšni višini, če ne bi bilo te usmerjenosti že v začetni fazi.

Psihologi in še nekateri, ki so bili z domom v stalnih stikih, so že v letih 1955 in 1956 opozarjali na razne napake, na težavne pogoje za delo in na nekatere probleme, o katerih smo zgoraj razpravljali. Omenili smo že, da so v zavodu razne napotke dobro sprejeli, vendar je bilo ob obstoječih razmerah in naziranjih težko začeti z nečim povsem novim. Drobne spremembe in usvajanje nekaterih dosežkov je bilo premalo, da bi lahko govorili o kvalitativnih razlikah. Problematika je postajala pereča in je zahtevala bolj korenitih sprememb, do katerih je v kratkem tudi prišlo.

B) VPD Radeče od spomladi 1958 do jeseni 1960

Spomladi 1958. leta je nastala v vzgojnem poboljševalnem domu v Radečah čudna situacija, ki je kazala na začetek nekake krize, ko so se pod silo razmer začela rušiti stara utrjena načela in težnja po absolutni disciplini in obvladanju gojencev. Za zunanji vzrok tega novega stanja štejemo v neki meri dejstvo, da je huje zbolel upravnik, ki je odšel na daljši čas na zdravljenje. Sistema, ki je bil zgrajen centralistično, vršilec dolžnosti upravnika ni uspel obdržati na isti višini. Temu so bili krivi tudi uslužbenci, ki so se čutili bolj proste in so začeli v marsikateri stvari ravnati po svoje.

Prav tedaj so glede kadra nastale precejšnje spremembe. Vključilo se je več novih ljudi, ki so prinesli s seboj nekaj svežega optimizma in dobre volje, ki pa za delo z neprilagojenim mladoletnikom niso imeli prakse.

V kolektivu gojencev je bilo nekaj starejših fantov, pravih domskih veteranov, ki so začeli motiti domski red, uhajati iz doma, uveljavljati prav nesramno svojo voljo nad mlajšimi in podobno.

Kot enega izmed faktorjev moramo upoštevati tudi vdor idej s seminarja iz leta 1957, kar je povzročilo, da so se vzgojitelji bolj angažirali pri reševanju nekaterih vzgojnih problemov.

Vsi ti faktorji so povzročili nekatere spremembe v notranjem domskem življenju, ki so se pokazali predvsem v negativni smeri. Nekoliko je naraslo število pobegov, večkrat je prišlo do raznih izpadov in hujših kršitev domskega reda, razdor med vzgojitelji in gojenci se je poglobil, med vzgojitelji ni bilo enotnega koncepta, poslabšali so se odnosi med samimi vzgojitelji ter med vzgojitelji in mojstri. Razna dela in akcije so precej prenehale in nihče se ni znal lotiti problemov s prave strani. Celotna situacija je res dobivala obliko krize.

Prav za počitnice v tem letu je tedanja Komisija za psihološke raziskave pri DSNZ pripravljala eksperiment, ki naj bi teoretično in praktično pokazal prednost demokratskega vodenja v vzgojni skupini. Eksperiment je potekal v okviru taborjenja na prostoru, oddaljenem približno 2 km od doma. Predvideni sta bili sestavi dveh skupin, in sicer prva po načelih sociometrične metode, druga pa po kriterijih, ki so jih samostojno na običajen način postavili vzgojitelji. Prvo skupino so vodili psihologi, v njej se je v celoti uveljavilo demokratično načelo vodenja, drugo skupino pa so vodili vzgojitelji in to po istih načelih kot v domu.

Ves ta načrt je zahteval mnogo dela in priprav in v vzgojnem poboljševalnem domu se je že prve dni počitnic naselila cela skupina študentov psihologije, ki so ostali tamkaj izmenoma prav do jeseni. Nekateri so potem sodelovali pri samem eksperimentu, drugi pa kot praktikanti pri obdelavi materiala.

Vodilni uslužbenci zavoda so vsa ta dela pozdravili in v polni meri podpirali, in sicer iz več razlogov. Študentje so v času dopustov vsaj do neke mere razbremenili tiste vzgojitelje, ki so ostali v domu, s tem, da so se ukvarjali z gojenci pri nekaterih dejavnostih. Tudi z vključitvijo dvajsetih gojencev v taborjenje je bil dom znatno razbremenjen. Predvsem pa so vodilni uslužbenci pričakovali, da se bo čez počitnice kritična situacija nekoliko omilila in se bo v jeseni lahko začelo z delom v bolj sproščenih razmerah.

Po drugi strani je bil vzgojiteljski kader do vseh priprav skeptičen in je stal ob strani. Vzgojitelji in ostali uslužbenci se s študenti skoraj niso družili, le nekje ob robu so opazovali njihovo početje. Za takšen odmik so bili nedvomno v veliki meri odgovorni študentje, ker so preveč skrivali vse priprave, tako da večina do zadnjega ni vedela, za kaj gre. Takšna taktika je bila glede na sam eksperiment do neke mere nujna, vendar pa je močno škodovala odnosom.

Izmed vzgojiteljev sta se aktivno udeležila eksperimenta neki starejši vzgojitelj in vzgojiteljica, ki je pravkar nastopila službo. Oba sta prišla v dom tik pred taborjenjem, eden z dopusta, drugi pa s prejšnjega delovnega mesta. Bila sta edina od uslužbencev, ki sta soglašala z eksperimentom.

Samega eksperimenta ne bomo opisovali. Omenili bi le, da se je zelo dobro obnesel in da smo dobili dragocene podatke za nadaljnje delo, zlasti glede dela v skupinah. Eksperimentalno skupino so sestavljali najtežji gojenci, sami starejši »veterani« in povratniki, vendar se je s popolnoma demokratiziranim vodenjem sijajno obnesla. Prav zato je uprava doma soglašala, naj skupina pozneje

ostane v isti formaciji tudi v domu. Kot vodja te skupine pa naj bi ostala vzgojiteljica, ki je prišla v dom tik pred taborjenjem in se ga je udeležila kot vzgojiteljica v tej skupini.

Po odhodu študentov v prvih dneh septembra, ko je življenje zavoda začelo zopet polno utripati, se je pokazalo, kako nezrela je bila situacija, da bi se lahko obdržali pozitivni dosežki taborjenja. Namesto da bi se v domu trudili vse skupine demokratizirati in sprostiti, so smatrali eksperimentalno skupino za središče vsega zla, za coklo, ki jo je treba čimprej odpraviti. Kot vse doslej, so tudi sedaj gojenci kdaj pa kdaj iz doma pobegnili — kriva je bila eksperimentalna skupina; če se je starejši gojenec lotil mlajšega, je takoj padel očitek — seveda, saj je iz eksperimentalne skupine.

Nihče ni mogel razumeti, da gojenci vzgojitelja eksperimentalne skupine tikajo, da se skupaj igrajo ali da skupaj proslavljajo rojstne dneve. Popolnoma nerazumljivo je tudi bilo, da se gojenci zavzemajo za vzgojitelja in vzgojitelj za gojence.

Morda je res, da se je vzgojitelj posluževal tudi stvari, ki se jih drugi niso, da je prehajal včasih iz demokratičnih odnosov že v anarhizem, vendar je tudi res, da so ostali uslužbenci prav iskali raznih negativnih momentov, da se je skupina končno morala razbiti, ne glede na to, da je bilo nekaj gojencev te skupine odpuščenih z doma.

Nikakor ne obsojamo tedanjega vzgojnega kadra, ker smo tudi sami mnjenja, da je bilo morda vse to za tisto situacijo še prezgoda, da niti vzgojitelji niti gojenci niso bili sposobni pravilno vrednotiti takšnega ravnanja, da je bil kvalitativni skok prevelik, da bi se lahko celoten vzgojni kolektiv prilagodil na tak režim. Skupina s posebnim tretmanom, z večjimi ugodnostmi in privilegiji pa v domski skupnosti ni mogla obstajati.

Omeniti moramo tudi, da ni bilo prav, da so študentje sicer navdušili nekatere vzgojitelje za takšen način dela, nato pa so jih popolnoma prepustili njihovi lastni presoji in oviram, ki so jih že vnaprej predvidevali.

Vse dogajanje okoli taborjenja kot tudi sami dosežki eksperimenta bodo objavljeni, zato smo se na tem mestu le površno dotaknili nekaterih bistvenih momentov, ki pojasnjujejo pomembne dogodke v domu, ki jih štejemo za prelomnico v kvalitativni rasti vzgojnega poboljševalnega doma v Radečah.

Nedvomno je bila tedanja situacija še zelo nezrela in je bilo na obeh straneh narejenih mnogo napak, vendar je ideja ostala in to je važno. Upravnik, ki je prišel v zavod spomladi 1959 in ki je bil že četrti po vrsti, je idejo demokratizacije z velikimi notranjimi in zunanji težavami začel uresničevati.

Leto 1959 je v zgodovini radeškega doma eno najtežjih in najtemnejših. Vse okoliške postaje LM in vsi odgovorni organi so postali pozorni. Dan za dnem so se vrstile depeše o pobegih, včasih celo več na dan.

Hude težave so nastale tudi v samem domu. Naraslo je število enuretikov, fantje so začeli tožiti nad raznimi subjektivnimi težavami. V samem zavodu je bilo zabeleženih več vlomnih tatvin, več hudih disciplinskih prekrškov itd. Odgovorni organi so zahtevali ukrepe, zahtevali so jih tudi vzgojitelji in vsi uslužbenci. Vse je nestrpno pričakovalo, kaj bo storil upravnik. Vendar upravnik ni ničesar storil. Še naprej je strogo prepovedoval vsakršno kaznovanje, nihče od vzgojiteljev ni smel uporabiti fizične sile, vztrajno je vodil razgovore z vzgojitelji in gojenci, jih prepričeval in vztrajal pri svojem.

Centralistično vodenje je popolnoma opustil. Večkrat so vzgojitelji začudeni odhajali, ker pritožbi ni sledil ukrep, in le ščasoma so se zavedli, da morajo sami misliti, sami ukrepati, da so pravzaprav oni vodje vzgojnih skupin, kjer morajo imeti dovolj možnosti za nagrajevanje kot tudi za kaznovanje.

Standardne oblike kaznovanja so v domu popolnoma opustili. Prekrške so tehtali po pomembnosti in subjektivni udeležnosti. Kazen je bila že ostra beseda, pridiga, prepoved ugodnosti. Gojenci so se spočetka temu smejali, ščasoma so se navadili in na začudenje vseh — tudi to je zaleгло.

Zavod je odklanjal zelo pogostne obiske, ki so bili dotlej na dnevnem redu, ustavil je zunanje gradnje, v zelo kratkem času je prenovil dnevne prostore, spalnice, knjižnico in sanitarije. Za knjižnico so nabavili veliko novih knjig, med njimi vse mogoče pravljice, kar jih je bilo dobiti, in neverjetno — gojenci so kar planili po pravljicah (pripomba — čustvena nezrelost delinkventov, regres v čustvenem življenju). Vzgojitelji so se morali več posvečati svojim skupinam in še posebej nekaterim huje motenim posameznikom. Skratka — dom je zaživel predvsem notranje. V zavodu ni bilo več neprijetnega vzdušja, bojazni, napetosti, ampak je postalo mnogo bolj prijetno in sproščeno.

Govorili smo z gojencem, ki je bil odpuščen jeseni 1959. Menil je, da ne bi bilo nič hudo, če bi v takih razmerah še nekaj let živel v Radečah. Na splošno je bilo opaziti, da so mnogo pogostejše kot prej prihajala v zavod pisma gojencev, ki so čutili, da se morajo zahvaliti za pomoč. Nekateri so še dalj časa obdržali z zavodom stike, prihajali so na obiske in podobno.

Kaj se je pravzaprav dogajalo? Po eni strani veliki uspehi, po drugi strani pa takšni problemi kot še nikoli.

Kot primer bi lahko navedli kos plutovine, ki bi poskočila visoko nad gladino, če bi jo prej s silo držali pod vodo in nato naenkrat izpustili. Šele za tem bi se umirila na vodni gladini. Podoben učinek bi lahko opazovali, če bi naenkrat izpustili viseče nihalo, ki bi dalj časa nihalo sem in tja, preden bi se umirilo na sredini. Prav podobno si lahko predstavljamo situacijo v Radečah, ko je režim naenkrat popustil, ko so gojenci spoznali, da so posledice za prekrške razmeroma majhne, saj so bili doslej vajeni vse kaj drugega. Začeli so se pogostni pobegi, bilo je mnogo prekrškov in malo je bilo tistih, ki so znali že takoj oceniti in pravilno vrednotiti to »popustljivost«. Le z vztrajnim individualnim delom, s prepuščanjem gojencev vzgojiteljem, predvsem pa s skrajno doslednostjo in z jasnim ciljem se je krog pozitivnega jedra vedno bolj širil. Na žalost je vseskozi ostalo neko število tistih, ki so situacijo izkoriščali, ki niso bili dojemljivi za kakršnokoli lepo besedo, ampak so delali po svoje. Ne glede na te gojence je postajala situacija v letu 1960 bolj znosna. Tu in tam je še vedno prišlo do pobegov, prekrškov in pretefov, vendar lahko rečemo, da se je vse to nanašalo večinoma na majhen krog najbolj problematičnih gojencev. Psihološki pregledi so pokazali, da gre v vseh teh primerih za hujše osebne odklone v smeri psihopatije ali hujše nevrotične motenosti. Pri mnogih je EEG³ pokazal abnormen izvid. Vsa ta dejstva so kazala, da bo treba neko število gojencev posebej obravnavati, da se bo moral tudi kader bolj specializirati, če bo hotel še obvladati situacijo. Potreba po izobrazbi, zlasti psihološki, se je pokazala tudi ob vedno večjem naraščanju subjektivnih nevrotičnih težav pri gojencih. Tega doslej ni nihče registriral, v novih, bolj sproščenih razmerah pa so prišle na dan tudi te stvari. Naraslo je število enuretikov, kot je zabeležil domski zdravstveni tehnik. Mnogokrat smo imeli težave z gojenci, ki so zapadli v hudo depresijo, ki so tožili o manjvrednostnih občutjih, da ne govorimo o naraščanju psihosomatskih distoničnih težav.

Komisija za psihološka raziskovanja pri DSNZ se je odzvala tej potrebi po izobrazbi. V zavodu smo organizirali več predavanj za vzgojitelje in uslužbence, spomladi 1960 pa smo priredili celo seminar, ki pa ga nismo uspeli dokončati, ker so nastale v tem letu zopet večje spremembe v kadru in upravi.

V tem obdobju je tudi več vzgojiteljev odšlo na nadaljnje šolanje in izobraževanje.

³ EEG — posnetek na elektroencefalografu, ki pokaže z veliko verjetnostjo, ali možgani funkcionirajo normalno ali ne. S tem aparatom je mogoče odkriti poškodbe, bolezenske procese, pa tudi zrelost funkcioniranja možgan glede na kronološko starost.

Na vse te spremembe so mnogi v domu in izven njega spočetka gledali silno skeptično. Mnogi niso verjeli, da je mogoče tudi na takšen način doseči uspehe. Skrivoma je bilo izrečenih več kritik, redki so se samoiniciativno vključevali, raje so delali tisto, kar jim je bilo naročeno. Šele počasi se je začel kader prilagajati in tudi aktivno sodelovati. Krog se je vedno bolj širil in počasi zajel celoten kolektiv. Ideja o demokratizaciji odnosov, o sprostitvi režima in o notranjem individualnem pedagoškem delu je bila realizirana, čeprav z velikimi žrtvami. Velike zasluge za to ima tedanji upravnik kot tudi odgovorni forumi, ki so z velikim tveganjem in izdatki vse to dopuščali.

C) VPD Radeče v najnovejšem času

Zadnje leto kljub precejšnjim kadrovskim spremembam ni bilo posebne krize. Do večjih novosti ni prišlo in ohranilo se je večinoma vse, kar so predhodniki s težavo priborili. Celotno več — zavod se je še naprej boril in uredile so se nekatere zelo pomembne zadeve za nadaljnji razvoj zavoda.

Kader vzgojiteljev se je znatno pomnožil s kvalificiranimi ljudmi (učitelji, defektologi). V dom so se že vrnili vzgojitelji in uslužbenci, ki so pred leti odšli na šolanje. Pri tako močnem kadru se je začela uresničevati že dolgo zahtevana potreba po malih vzgojnih skupinah. Finančno vprašanje vzgojiteljev in uslužbencev se je uredilo. Vsakdo izmed njih je imel sedaj tudi več časa za svoje zasebno življenje.

Z namenom, da bi se vzgojiteljem zagotovil prosti čas, predvsem pa zato, da bi se lahko vzgojitelji čimveč posvečali svojim skupinam, je prišlo do precejšnjih sprememb glede njihovga delovnega časa. Vzgojitelj ni bil več skozi ves dan razporejen na razna dela, tako da je opravljal vse mogoče posle, medtem ko skoraj ni imel priložnosti, da bi bil skupaj s svojo skupino. Vodilni uslužbenci so dosegli in se sporazumeli, naj bo vzgojitelj v službi le tedaj, ko so gojenci prosti, ko se lahko opravlja pedagoško delo. V tem času pa je treba od vsakogar tudi zahtevati, da mora biti s svojo skupino, za katero mora imeti svoj program dela.

Vzgojitelji so bili tudi skoraj povsem razbremenjeni dežurstva.

Ob tej zelo pomembni spremembi je prišlo do precejšnjih težav. Vzgojitelj se je hipoma znašel popolnoma sam s svojo skupino, in sicer vsak dan skozi daljši čas. Nekateri so se hitro znašli in izpolnili čas s pestro vsebino, medtem ko mnogi niso vedeli, kaj bi pravzaprav delali. Vsekakor bi bilo potrebno močno pedagoško vodstvo, načrtno usmerjanje izdelave programov, v katerih bi

se lahko upoštevala dognanja glede neprilagojenega mladoletnika, ki doslej niso imela plodnih tal in prave veje (rezultati raziskav tedanje Komisije za psihološka raziskovanja pri DNZ in Inštituta za kriminologijo pri pravni fakulteti univerze v Ljubljani). Ob konkretnem delu z gojenci bi se tudi lahko v polni meri uveljavilo sodelovanje psihologa, socialnega delavca in pedagoga (ekipni način dela).

Primer takega sodelovanja, ki se danes pri nas vse bolj uveljavlja, imamo v domskem sprejemnem oddelku, ki je začel delovati v letošnjem letu, po navodilu posebnega zveznega predpisa. Tu se res sestajajo različni strokovnjaki, da bi vsestransko osvetlili problem posameznika, da bi ga čimbolj pravilno usmerili, da bi opozorili na osebno strukturo in glede na to tudi svetovali tretman. Delo v sprejemnem oddelku je v zavodu dobro zastavljeno. Silen pomen tega bomo lahko ocenili šele v bližnji prihodnosti, ko bomo imeli celotno populacijo gojencev analizirano, ko bomo lahko primerjali uspehe prevzgoje glede na začetno stanje. Osebo mapo posameznika bomo lahko samo dopolnjevali in vedno bo imel vsakdo priložnost proučevati njegove trenutne reakcije v luči njegove življenjske zgodovine in osebne strukture.

Pri delu v skupinah se je ekipni način sodelovanja še vse premalo uveljavil. Vzgojitelj le redko išče mnenje zdravnika, psihiatra, psihologa ali socialnega delavca, da bi mu bil jasnejši posamezni primer. Menimo, da se bo tudi to uredilo, kadar bo povsem zaživelo delo v skupinah in bo vzgojitelj sam začutil potrebo po večji informiranosti.

V zadnjem času so se psihologi v domu tudi intenzivneje lotili reševanja problema pobegov. Analiza je pokazala, da gojenci pobegnejo iz doma iz različnih motivov in da se ti gojenci selekcionirajo na različne načine.

Nekoliko manj kot 50 % pobegov storijo novinci. Novinec, ki je prišel v dom, se še ni prav znašel, večinoma ni bil pravilno pripravljen na oddajo v vzgojni dom, kar pa je praksa pokazala, da je za prvotni vtis in za adaptacijo gojenca bistvenega pomena. Večkrat so novince starejši gojenci zapostavljali, zlasti če je bil šibkejši ali mlajši. Mimo tega so novinci vedno tožili za hudim domotožjem. V skupino se niso mogli dovolj hitro vživeti, ker jim ni nudila dovolj toplega zavetja in varstva. Vse to bi moralo danes, ko se gradi v glavnem na skupinskem delu, spadati v preteklost, vendar nam posamezni primeri še vedno kažejo isti problem. Pri teh gojencih smo vedno videli, da so pobegnili proti svojemu domu in so se mnogokrat tudi sami vrnili v zavod.

Večji problem pomenijo gojenci, ki pobegnejo iz drugih vzrokov. Tu bi omenili zlasti huje nevrotično motene osebnosti, pri katerih je toleranca do frustracij izredno nizka in ki pobegnejo ob vsakem manjšem zunanem pritisku ali notranjem konfliktu. Ker so danes posledice pobega razmeroma majhne, je razumljivo, da se je pri mnogih razvil mehanizem sproščanja prav v tej smeri. Morda bi kdo ob tem takoj našel rešitev, češ, treba je ostreje kaznovati in problem se bo močno zmanjšal. Vendar smo mnenja, da s kaznimi ne bomo ozdravili nevrotikov niti zmanjšali pereče zunanje problematike. Če bomo nasilno zavrli pobege, se bodo problemi motenih mladoletnikov pokazali v drugih, morda še bolj nevarnih oblikah nedovoljenega ponašanja. Pravo rešitev bomo našli, ko bo imel mladoletnik na uporabo dovolj dejavnosti, v katerih bo sublimirano sproščal napetosti, ko se bo lahko vsak trenutek obrnil na svojega vzgojitelja, ki mu bo znal pomagati in ga voditi, in ko se bomo lotili nevrotikov z različnimi terapevtskimi metodami. V zadnjem letu je psihiater mnogim mladoletnikom predpisal pomirjevalna sredstva. Tudi dejstvo, da se lahko mladoletnik vsak trenutek obrne na psihiatra, psihologa ali socialnega delavca, katerih naloga je pomagati pri reševanju problemov, vpliva ugodno. V bližnji prihodnosti pa namerava skupina psihologov pri DSNZ začeti z raznimi psihoterapevtskimi in svetovalnimi posegi, predvsem skupinske narave. Problem nevrotično motenih smo torej že začeli reševati. Še trši oreh kot nevrotiki so psihopatske, organsko cerebralno motene in inteligentnostno insuficientne osebnosti. Pri njih je vzrok pobega največkrat zgolj notranji, in sicer v nekem notranjem siljenju, v nezavrti osebnostni strukturi, ki ne trpi nikakih ovir in teži zgolj po neposredni zadovoljitvi motivov, v zelo negativno sugestibilni naravi itd. Veliko, negativno obarvano sugestibilnost smo navadno zasledili pri inteligentnostno insuficientnih mladoletnikih. V teh primerih bi lahko z ustvarjanjem ugodnih situacij in z neposrednimi vplivi situacijo obvladali. Velike težave pa smo imeli in jih bomo še imeli s psihopatskimi in organsko motenimi mladoletniki, pri katerih je pobeg izraz nezavrtosti, kratkostične reakcije ali občasnega notranjega siljenja. Prav ob tem problemu smo začeli v predlanskem letu mnogo razpravljati o ustanovitvi skupine problematičnih mladoletnikov, ki bi bili podvrženi posebnemu tretmanu, imeli bi posebne prostore in poseben režim. Ta potreba se je močneje kazala, ker smo ugotavljali, da pri teh mladoletnikih ne gre le za kronične pobege, ampak da so tudi sicer v domu vsestransko problematični, agresivni,

sadistični in nesposobni za normalne medsebojne odnose. Ti mladoletniki so v vsakem pogledu vplivali neugodno na pozitivno jedro gojencev, motili so tudi normalno delo v domu, v šoli in v delavnici.

S tem, da smo se odločili vse te gojence spraviti v posebno skupino, nismo imeli namena osnovati »črno skupino«, v kateri naj bo strožji režim in omejen prostor gibanja. Nameravali smo prav nasprotno: v tej skupini naj bi namreč mnogo intenzivnejše pedagoško delali, uporabljali naj bi razne medikamente in psihoterapevtske metode, nadzor naj bi bil večji in podobno. Da ne bi bilo videti drugače, smo se zavarovali s tem, da smo hkrati, ko smo ustanovili to skupino, izvedli nekatere premestitve v drugih skupinah, v skupino problematičnih pa smo za začetek vrnili še nekaj pozitivnih gojencev. Priprave za vse te ukrepe so bile obsežne. Predhodno smo izvedli sociogram za vse gojence v domu, pozneje pa smo s celotnim vzgojiteljskim zborom na več sestankih pretresli in določili vse nianse. Omenili bi, da smo prišli s tem do pomembnih podatkov, ki nam bodo zelo koristili zlasti glede vprašanja postopka v kurativi z mladoletnimi delinkventi.

Na žalost je skupina v novih pogojih živela le nekaj mesecev. Danes je v teh prostorih še vedno nekaj težavnejših gojencev, vendar je vse drugo, kar smo smatrali za bistvene značilnosti te skupine (poseben tretman, intenzivnejše delo s posamezniki itd.), v glavnem zvozeno.

Menimo, da so bili subjektivni faktorji v glavnem ugodni in dovolj zreli, da bi se takšen način dela lahko obdržal, čeprav bi tudi med subjektivnimi faktorji našli nekaj zaviralnih momentov. Nedvomno pa so bili objektivni pogoji preveč neugodni, da bi poskus mogel uspeti. Vsekakor moramo na prvo mesto postaviti problem prostorov. Če bi hoteli skupino posebej obravnavati, jo držati pod posebnim režimom in izvajati terapijo, bi jo bilo nujno treba v vsakem pogledu ločiti od ostalih gojencev. V našem primeru je imela skupina sicer svojo sobo, vendar so prihajali posamezniki v stik z drugimi pri delu, pri jedi, pri krožkih, v šoli, pri razvedrilu, to se pravi povsod, pa je bila oddvojitve večidel zgolj formalna. Idealno bi bilo, če bi taka skupina imela svoj paviljon, povsem oddvojen in oddaljen od ostalih.

Razen tega pa nismo imeli vzgojitelja, ki bi se lahko popolnoma posvetil problematični

⁴ Problem je natančno opisan v prispevku za V. Mednarodni kongres za družbeno varstvo, objavljenem v »Reviji za kriminalistiko in kriminologijo«, l. 1961, št. 3, z naslovom »Upravičenost različnega ravnanja z mladoletnimi delinkventi«.

skupini, čeprav smo trenutno našli dobro rešitev.

Navedli bi lahko še nekaj nadržnosti in neugodnih momentov, vendar smo bistveno le povedali. Kljub temu, da se je skupina v glavnem izrodila, vendar še ni propadla. V mejah možnosti bomo lahko ob bornih ostan-kih na podlagi izkušenj in novo pridobljenega znanja gradili dalje. Vsekakor nam bo laže kot tedaj, ko ni bilo še ničesar.

Ob delu s skupino problematičnih so se porodile nove ideje, za katere bi se bilo vredno prizadevati v bodoče. Problematične gojence bi izločili, jih posebej obravnavali in se trudili, da bi s primernimi in prilagojenimi postopki na višji strokovni ravni tudi pri njih dosegli resocializacijo. V zavodu bi ostalo razmeroma zdravo jedro, v katerega bi se še vedno lahko gojenci iz posebne skupine vračali, kolikor bi bil ta ukrep primeren. Po drugi strani bi lahko dali posebno prizadevnim gojencem iz doma možnost, da gredo korak dalje, da se vključijo v posebno skupino, ki bi imela bolj sproščen režim, kjer bi bili dovoljeni v polni meri stiki z okolico, možno bi bilo iti večkrat na dopust in podobno. Vsekakor bi bila taka skupina v vzgojnem smislu zelo stimulatívna. Nekaj podobnega ima danes vzgojni poglobljevalni dom v Glini s svojo depandanso v Sisku. Vendar smo mnenja, da so kriteriji v tem domu preveč zunanji in da so še premalo izkoriščene bogate možnosti, ki bi jih lahko izrabili v vzgojne namene. Kolikor bi poskusili s tem sistemom tudi pri nas, bi bilo nujno treba kot kriterij upoštevati zlasti osebnostno strukturo posameznikov in gojence **načrtno** usmerjati v posamezne skupine. Seveda pa bi bilo vse to mogoče le v paviljonskem sistemu zgradb, v malih vzgojnih skupinah. V Radečah ne bi bilo potrebno dosti investicij, da bi zadostili zunanjim pogojem. Dve stavbi sta že na razpolago, zgraditi bi bilo treba le še en ali dva paviljona in lahko bi se merili z moderno urejenimi zavodi po svetu.

Na kratko bi se dotaknili še vprašanja koedukacije v domu. Odkar zavod obstaja, so prihajali vanj dekleta in fantje, vendar je v zadnjem času dotok deklet vse manjši, ker jih sprejema vzgajališče v Višnji gori, starejše pa kazenski poglobljevalni dom na Igu. O koedukaciji smo že mnogo razpravljali in se strinjamo, da so v takšnem sistemu razmere naravnejše, manj napete, da lahko izurjen kader najde mnogo priložnosti za reševanje perečih vzgojnih vprašanj. Vendar nam po drugi strani praksa kaže, da je bilo skupno bivanje fantov in deklet v Radečah največkrat le povod za razne konflikte, za razne vzgojne ukrepe, da se je porabilo

mного energije za vzdrževanje discipline itd. Vzgojne koristi takšne situacije so bile po drugi strani neznatne, saj vzgojitelji niso zmogli trenutno bolj perečih problemov. Ker je danes deklet vse manj, bi bilo pametno, da bi dotok popolnoma zavrl in bi tako prišli do nujno potrebnih prostorov za sprejemni oddelek in morda za eno od skupin, o katerih smo zgoraj govorili, dekleta pa bi usmerjali v Višnjo goro ali pa bi zanje uredili poseben paviljon v okviru kazenskega poglobljevalnega doma na Igu.

Zadnje leto opažamo, da prihajajo v dom vse bolj problematični in na splošno tudi starejši gojenci. Skupina psihologov pri DSNZ je ravno v zadnjem času končala raziskavo celotne populacije v radeškem domu. Rezultati kažejo, da je okoli 35 % gojencev osebno hudo okvarjenih in da je pri njih tudi EEG izvid abnormen. Povedali smo že, da je s huje okvarjenimi gojenci silno težko delati in da bi bil zanje potreben poseben postopek. Danes vidimo, da je problematičnih gojencev vedno več. Novelirani kazenski zakonik zajema z raznimi novimi ukrepi večino mladoletnikov in le zelo hudi primeri pridejo v vzgojno poglobljevalni dom.

Večkrat smo zahtevali, da bi bilo treba zelo težavne gojence ločiti v poseben dom. Ta zahteva postaja danes brezsmiselna, če upoštevamo, da bodo verjetno prav kmalu vsi gojenci zelo težavni. S tem, da se bomo otepali gojencev, situacije ne bomo rešili. Rešitev je v pridobivanju novega strokovnega znanja, v usposabljanju za delo z neprilagojenim mladoletnikom, v načrtnem vzgojnemu delu, v vse tesnejšem sodelovanju pedagoga z zdravnikom, psihiatrom, psihologom, defektologom in socialnim delavcem. Težiti bomo morali k temu, da kader prilagodimo populaciji mladoletnikov in ne populacije vzgojnemu kadru. S tem pa ne izključujemo možnosti usmerjanja gojencev v različne diferencirane zavode, kadar bodo le-ti obstajali. Realnih možnosti za to pa še ne vidimo, vsaj ne v bližnji prihodnosti.

S tem smo izčrpali nekatere bistvene momente, iz katerih je razvidno delo v radeškem domu v najnovejšem času. Problemov je cela vrsta, odpirajo se nova nerešena vprašanja, nove potrebe in nova področja dela. Če bi poznali situacijo samo na sedanji stopnji, bi morali gledati na prihodnost pesimistično in previdno. Ker pa poznamo problematiko radeškega doma v njegovem razvoju, ker vemo, kakšna je bila njegova pot, kako je dom postopno kvalitativno rasel, preko kakšnih težav se je dvignil v enega najboljših vzgojnih zavodov v Sloveniji (glede na težavno problematiko), smo lahko v prihodnje samo optimistični in lahko od zavoda

pričakujemo še mnogo. Danes še ni vse tako, kot si predstavljamo idealen zavod za motene in neprilagojene mladoletnike. Treba bo še marsikaj izpopolniti, zlasti v notranjih odnosih in notranjem pedagoškem delu v skupinah. Vse ostalo bo raslo z objektivnimi možnostmi, ki jih bo morala družba ustvariti zavodu. Problemi pa so bili prej, so danes in bodo tudi še v bodoče, a vedno na neki drugi, kvalitativno višji stopnji.

Poleti 1960 je bil na Golem otoku pri Rabu seminar v zveznem merilu, namenjen delavcem na področju izvrševanja kazni. Na seminarju se je izkristaliziralo mnogo naprednih misli, saj je kmalu nato izšel predpis o ustanavljanju sprejemnih oddelkov v kazenskih poboljševalnih in v vzgojnih poboljševalnih domovih. Nekatera predavanja in diskusije so obravnavale tudi mladoletnega delinkventa in delo z njim. Ob tej priložnosti smo ugotovili, da so naša prizadevanja na tem področju popolnoma v skladu s prizadevanji po vsej državi, da so popolnoma pravilne tudi naše perspektive, da so nas ponekod celo že prehiteli, kot na primer v Glini.

Ob teh dejstvih postajajo naši načrti in perspektive še jasnejše in pomembnejše.

S tem smo prikazali vzgojni poboljševalni dom v Radečah v njegovem razvoju. Na podlagi vsega se bomo sedaj lažje odločili in tudi logično sklepali, kakšna naj bo pot zavoda v prihodnje.

III. Zaključki

Dobro je znana hipoteza dr. Mabel Elliotove, ki je dejala, da se lahko uspešno borimo proti kriminalu le tako, da se borimo proti mladinski delinkvenci. S to hipotezo se moramo v celoti strinjati, saj nam jo potrjuje vsakdanja praksa. Lahko bi dejali celo več — če se hočemo uspešno boriti proti kriminaliteti, se moramo dosledneje zavzemati za motenega in ogrožnega mladoletnika v širšem smislu. Ko prebiramo osebne mape, življenjepis in objektivne anamnestične podatke o odraslih delinkventih, zlasti povratnikih, skoraj dosledno ugotavljamo zelo težko in problematično mladost in v velikem številu primerov zelo zgodne pojave kriminala. Ko imamo pred seboj delinkventa, ga nikakor ne smemo gledati izolirano, od tistega trenutka dalje, ko je storil kaznivo dejanje. Delikt je večinoma logična posledica človekovega prejšnjega življenja, objektivnih razmer, v katerih je živel, in njegove osebnostne strukture, ki je prav tako nastajala postopoma v stikih z okoljem.

Mladinskega prestopništva ne moremo in ne smemo jemati površno. Statistika DSNZ

sicer kaže, da mladinska delinkvenca v zadnjem času leto za letom upada. Leta 1959 je bilo registriranih 2154 prestopkov, ki so jih storili mladoletniki in otroci. Leta 1960 je število po statistiki upadlo na 1957, v letu 1961 pa je bilo registriranih le 1286 kaznivih dejanj, ki so jih storili mladoletniki in otroci. Če bi površno ocenili omenjene številke, bi dobili varljiv vtis, da mladinsko prestopništvo res vsako leto izrazito upade in da ni vzroka, da bi si ob problematiki mladinske delinkvence preveč belili glavo.

Če pa pogledamo v ozadje teh podatkov, se nam kaže problem v povsem drugi luči. Z letom 1960 je začel veljati novelirani kazenski zakonik. Sodišča so dobila možnost zelo širokih ukrepov zoper mladoletnike. Razen sodišč so se začela v večji meri angažirati sama tajništva za notranje zadeve in postaje LM, ki so v lažjih primerih ukrepale, ne da bi bila zadeva izročena sodišču. Prav tako so začeli organi socialnega varstva pri občinah neposredno reševati problematiko neprilagojenih otrok in mladoletnikov v svojem okolišu, starši pa so se lahko obrnili na razne vzgojne posvetovalnice, triazne centre, socialne centre na občini itd. Pogosto se je zgodilo, da je tajništvo za notranje zadeve izročilo zadevo namesto sodišču, neposredno organom na občini ali triazni postaji, kjer so skušali problem nekako rešiti. Skratka, s splošno decentralizacijo in z novimi možnostmi se je družba v reševanje mladinske problematike, zlasti pa še problemov prestopništva pri otrocih, na široko vključila. S tem pa je tudi slika naraščanja in upadanja kriminala, ki jo prinašajo razne statistike, pomanjkljiva in okrnjena. Statistični podatki DSNZ obsegajo le primere, ki so bili izročeni sodišču.⁵

Iz prakse lahko sklepamo, da v resnici kriminaliteta pri mladini prej narašča kot upada. Zlasti se povečuje pri otrocih. Veliko naraščanje opažamo predvsem v večjih središčih, ki so gosto naseljena in ki se urbaniščno hitro spreminjajo.

Na tem mestu se ne bomo spuščali v same pojavnosti oblike in teže delinkventnih dejanj, ker bi nas to zavedlo predaleč in nas oddaljilo od osnovnega problema. Poudarili bi le, da trpi družba zaradi mladinske delinkvence vsako leto zelo veliko škodo, da so pojavi kriminala pri otrocih in mladoletnikih škodljivi in zavirajo naša vzgojna prizadevanja, zlasti pa nas vsi ti pojavi zaskrbjujejo perspektivno.

Danes, ko postavljamo v ospredje ekonomsko vprašanje, se moramo vprašati, ali

⁵ Iz razgovora s tov. Grabenškom, referencom za mladinsko prestopništvo pri DSNZ LRS.

ni mogoče najti primernih ukrepov, da ne bi družba nosila tako velikega in nepotrebne bremena, in ali ne bi bilo pametno več in bolj sistematično investirati za preventivo in kurativo v primerih mladinske delinkvence, da bi se investicije v naslednjih letih bogato obrestovale.

Prepričani smo, da bi se pereči problem z ustreznimi ukrepi dal rešiti in da bi se ukrepi tudi z ekonomskega vidika pozitivno obnesli. Ne mislimo se na tem mestu spuščati na vsa področja, ki bi jih lahko aktivirali, da bi nakazano problematiko zavrli.

Dotaknili se bomo le zelo pomembnega področja, kateremu je namenjena naša razprava, namreč naših vzgojnih zavodov in v tem okviru vzgojnega poboljševalnega doma v Radečah.

Ali naši vzgojni zavodi lahko rešujejo pestro problematiko številnih motenih mladoletnikov? V prvem poglavju smo skušali nadrobno odgovoriti na to vprašanje. Videli smo da vzgojni zavodi le slabo ustrezajo svojemu namenu. Če jih primerjamo z vzgojnim poboljševalnim domom v Radečah lahko rečemo, da so nekateri zavodi še danes v raznih prehodnih fazah, kakršne smo prikazali v zgodovini radeškega doma, in le redki imajo danes take objektivne možnosti in subjektivne činitelje, kot jih ima zavod v Radečah, da bi mogli zadostiti zahtevam, ki jih nalaga družba vzgojnih zavodov. Otroci in mladoletniki, ki so se leta in leta potikali po raznih vzgojnih zavodih, so se zelo pogosto znašli pred preiskovalnimi organi, pred sodiščem, v vzgojnem poboljševalnem domu ali celo v zaporu za mladoletnike. Če upoštevamo še številne druge motnje, ki jih kažejo mladoletniki, ko so zapustili vzgojni zavod, je jasno, da so uspehi v zavodih prav neznatni. Tudi podatek, ki ga navaja dr. Matija Golob v svoji longitudinalni študiji, namreč, da je šlo 48 % bivših radeških gojencev v povratek, kaže, da so bili uspehi v tem domu razmeroma majhni, vsaj v začetni fazi (študija se nanaša na gojence, ki so bili v domu v prvih letih njegovega obstoja).⁶

Pred nedavnim so se Svet za šolstvo LRS, Društvo defektologov in še nekatere druge institucije resneje zavzeli za problem naših vzgojnih zavodov. Od tega prizadevanja mnogo pričakujemo, saj smo poudarili, da v mnogih zavodih ne bi bilo potrebno dosti sprememb, pa bi se kvaliteta dela dvignila na zadovoljivo višino. Kolikor bomo hoteli biti kos naraščajočim problemom pri mladini in jih zavreti, je tudi nujno, da se te stvari čimprej uredijo, da se v vsa prizadevanja vložijo denarna sredstva, da se

problematika mladine rešuje v koordinaciji z vsemi delavci na tem področju, da se na splošno tem problemom posveča več pozornosti, da si ne zakrivamo oči in problemov odrivamo na stran ali pa vsaj v ozadje.

Nedavno so odgovorni forumi resno razpravljali, da bi vzgojni poboljševalni dom v Radečah prevzel Svet za šolstvo LRS. Nedvomno bi dobil dom s tem posebno obležje, kar bi bilo v mnogih ozirih pozitivno. Vendar imamo glede na vse, kar smo v razpravi nakazali, nekatere pomisleke, ki bi jih bilo treba upoštevati, ker menimo, da so pomembni.

Kljub močnemu gibanju, ki se je začelo v zadnjem času, moramo ugotoviti, da so vzgojni domovi, ki spadajo v pristojnost šolstva, pred raznotero drugo problematiko močno v ozadju, tako glede strokovne pomoči kot glede dotacij. Četudi pričakujemo po vseh prizadevanjih v omenjenih institucijah večje spremembe, lahko predvidevamo v bližnji prihodnosti še mnogo težav pri iskanju ustreznih novih poti, pri uveljavljanju novih metod dela, pri kadrovskem vprašanju itd. Misliti bo treba tudi na ustanavljanje novih domov, na uveljavljanje paviljonskih sistemov in malih skupin, na ekipno strokovno delo in podobno. Vsemu temu je vzgojni poboljševalni dom v Radečah mnogo bliže kot drugi zavodi. Zato bi za vse sedanje probleme radeškega doma imela nova uprava logično manj razumevanja, saj se bo v vseh drugih primerih srečavala z bolj začetnimi problemi, ki jih je radeški dom že preživel. Razen tega moramo upoštevati specifično problematiko tega doma, ki sta ji sedanji kader in uprava v večji meri dorasla, medtem ko lahko predvidevamo, da bi nastale v novih razmerah velike težave. Radeški dom ima tradicijo. Kader si je v teku razvoja preko mnogih poskusov in zmot pridobil velike izkušnje in ima pred seboj jasno perspektivo strokovnega dela. Danes bi bila potrebna znatna pomoč v materialnem in strokovnem pogledu in dom bi lahko zadostil potrebam, ki nastajajo, zasti glede na specifične probleme. Mladoletnikom, ki prihajo v dom z mnogimi motnjami in težavami, bi lahko res uspešno pomagali z različnimi terapevtskimi metodami, ki smo jih začeli že delno uvajati. V domu bi se morala mladoletnikova pot ustaviti, da ne bi več taval po sodiščih in zaporih še kot odrasel človek. Vse to pa bi bilo težje, če bi danes dom na tej stopnji prepustili novi upravi in novim potrebam. Radeški dom bi se nujno znašel za daljši čas v novi krizi in še perspektiva bi bila zaradi navedenih razlogov zelo nejasna. Že tako vsestranske težave, ki jih imamo z vzgojnimi zavodi, bi

⁶ Odstotek je na prvi pogled zelo velik, vendar navajajo enako visoke tudi razni tuji avtorji.

se še povečale. Precejšnje število mladoletnikov, ki najdejo zatočišče v vzgojnem popoljševalnem domu, bi imelo za daljši čas zelo nejasno usodo. Predvidevamo lahko, da bi se tudi sodišča začela pogostejše posluževati mladoletniškega zapor, ker bi odpadla vmesna ustanova, kakor si danes še predstavljamo vzgojni popoljševalni dom.

Nikakor ne moremo posledic povsem predvideti, vendar menimo, da bi bile negativne in da omenjeni ukrep vsestransko ne bi bil upravičen, najmanj pa ekonomsko.

Ne glede na navedene razloge bi se zdelo naše stališče konservativno, saj opažamo po svetu, da obravnavanje mladoletnikov večinoma ne spada več pod izvrševanje kazni. Tudi mi smo daleč od tega, da bi enačili zapor in vzgojni popoljševalni dom, čeprav skušajo napredne sile po svetu uporabiti pri obravnavanju starejših obsojencev čimveč pozitivnih izkušenj, pridobljenih pri delu z mladoletniki. S tem seveda razlike med zapornim in vzgojnim popoljševalnim domom odpadejo, vendar ne v smislu približevanja vzgojnega popoljševalnega doma zaporu, ampak v smislu približevanja zaporu vzgojnemu popoljševalnemu domu. To je ena izmed idej svetovnega gibanja za družbeno varstvo, s katero se skladajo tudi naša prizadevanja za humanizacijo postopka z delinkventi. Kolikor bi danes vzgojni popoljševalni dom popolnoma odtrgali od izvrševanja kazni, bi s tem tudi formalno pretrgali vsako vez med vzgojnim popoljševalnim domom in kazenskim popoljševalnim domom, kar pa ravno zaradi stičnih točk, ki naj bi jih bilo vedno več, ne bi bilo pozitivno. Tako bi logično popolnoma ločevali pojem kazni in pojem ukrepa zoper mladoletnike in s tem zavrli možnost za nadaljnjo krepitev naprednih idej na področju izvrševanja kazni.

Poudarili smo, da vzgojnih ukrepov in zaporne kazni nikakor ne moremo enačiti. Delo v vzgojnem popoljševalnem domu je nedvomno mnogo zahtevnejše, zahteva mnogo strokovno usposobljenih uslužbencev, je bolj plastično in je v celoti drugače organizirano.

Pri mladem človeku, ki je še v razvoju, pri katerem še ni izoblikovana osebnost, se da še mnogo storiti, z ustreznimi postopki se ga da izoblikovati vsekakor uspešneje kot odraslega že formiranega človeka. Prepričani smo, da je tako delo za oddelek za izvrševanje kazni DSNZ zelo zahtevno in naporno, zato se povsem strinjamo, da bi morale del odgovornosti za vzgojni popoljševalni dom v Radečah prevzeti tudi druge institucije, ki pri delu z mladoletniki lahko nudijo svoje strokovne izkušnje in znanje. Po našem mnenju bi bilo idealno, če bi ustanovili za radeški dom poseben upravni odbor, v katerega bi bili vključeni predstavniki vseh institucij in skupin, ki bi lahko koristno in strokovno pomagali pri delu z mladoletnimi delinkventi. Sicer pa naj bi dom še nadalje ostal v okviru DSNZ.

Povsem jasno je, da je vzgojni popoljševalni dom v Radečah uspel v taki meri v glavnem zaradi tega, ker so bile dotacije glede na ostale domove zelo visoke. Le tako je bilo mogoče uspešno reševati kadrovske probleme in notranje domske odnose, modernizirati obrtne delavnice, primerno urediti prostore in se posvečati tudi študijskim problemom. Svet za šolstvo LRS takega bremena ne bi prenesel, še manj pa katerikoli občinski proračun. Za nadaljnjo rast radeškega doma so trenutno še vedno potrebne razmeroma visoke dotacije. Družba je zainteresirana, da imamo dom, ki bi bil močan steber pri prevzgoji in resocializaciji neprilagojene mladine, da imamo študijsko podlago za proučevanje mladinske delinkvence. Prav v Radečah bi lahko v prihodnje vse to uresničili. Potrebni bi bilo le nekaj sprememb v konceptih, nekoliko bi bilo treba preurediti prostore in jih prilagoditi modernim metodam dela, dopolniti kader in aspekte dela z neprilagojenim mladoletnikom razširiti ter jih vskladiti z najširšimi družbenimi aspekti. To bi bilo trenutno in perspektivno ekonomsko kot tudi preventivno najbolj upravičeno, vsekakor bolj kot pa dolgoletna spoznanja in prizadevanja v trenutku izpustiti iz rok.

Educational Institutions in Slovenia and Institution for Juvenile Delinquents at Radeče

by Vinko Skalar, psychologist

After a period of more than 10 years of work of our educational institutions, the question of their successfulness and their future work should be risen. These institutions were founded to satisfy the most urgent needs in the first postwar years. Therefore, in most of the cases, old castles have been restaured for this purpose. We have to state that there have not been any essential changes since then and many of these institutions still have to overcome difficulties concerning lodging facilities, financial and staff problems, and difficulties concerning reeducational work and its conceptions. The internal work with inmates and succes in reeducation dependend, of course, on all these problems. Psychological studies of children in educational institutions have proved that these children have many special characteristics in their personal structure which should often be considered as impediments to a normal social adaptation. Many of these children came later in this way or other into conflict with law.

Our needs have affirmed that such institutions are indispensable as society has to protect many a child in social or moral danger as well as to reeducate many a maladjusted child or juvenile. Critical thoughts about these problems and about many a failure that has been made should encourage us to pay more attention to the problems of educational institutions, to try to diminish our mistakes, and to approach our work as a whole to modern educational conceptions, and not, on the contrary, to push aside and to neglect these institutions.

Institution for juvenile delinquents at Radeče has a special status if compared with other corresponding institutions as its population is selected by the court. It includes boys and girls from 14 to 18 years of age who came into conflict with law.

Its history could be divided into three periods: in the first one, its exterior adaptation was in the foreground; in the second, all work was concentrated on pedagogic questions; and in the third and present period, there exists still many a problem but on a qualitatively higher level as we have overcome the first initial difficulties.

In the first period, the institution extended in the exterior. A series of buildings was built

up: working places, lodging houses, playgrounds, swimming-pool, school, and so on. The inmates cooperated very closely with the educational staff in all these works and in arranging the surroundings. The pedagogic work receded, of course, in the background, though the first psychological analyses took place in this time as well as the first essays of group-work, and several interest groups were organized. In the institution were created the outside and inside conditions for a real pedagogic reeducational work.

In the second period, that seemed to have passed a crisis in the beginning, the inside work, problems in the group, content of reeducational work, democratization of relations, and personal case study were especially emphasized. Great attention was paid to the individualisation of treatment, especially in the cases of very maladjusted youth. There were organized several seminars and lectures for the educational staff and many of them attended special courses. Many of the questions that were posed in this time and many of the problems that were being solved, have got their full meaning today in the third period of the development of the institution at Radeče. We have gathered until now many an experience and analysis of our own, on which we can continue our work. Educator has, of course, still to encounter new and more difficult problems, but he meets them on a higher level as all the basic problems have already been solved.

Considering the difficult problems this institution has to deal with, all the efforts it has shown, and the results it has achieved, we can say that it is one of the best in Slovenia.

Today, a new problem about its organization has arisen: it should be attached to all other educational institutions under the administration of the School-Council of the People's Republic of Slovenia. In this case, a crisis could break out in the institution. Its further work and endeavours should, instead of being improved, fall to a lower level for a certain time because of many objective circumstances. This should not be opportune in the present situation neither as far as economics nor as far as prevention is concerned.